

ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

(Ἀπέθανεν ἐν Ἄρτῃ τὴν 22^{αν} Ἀπριλίου 1894).

Ἡ Σ Πίνδου αἱ ποιητικαὶ κλιτύες ἀπόλεσαν τὸν σεμνὸν ὑμνητὴν τῶν, καὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν χωρίων ἐνεκρόθη ὁ φιλόπατρις ἠθογράφος. Εἰς τὸ βοδοστεφάνωμα ἀκόμη τῶν νεανικῶν ἐτῶν, εἰς τὸ γλυ-

κοχάραγμα ἀφελούς καὶ γνησίας ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, μόνος, σχεδὸν λησμονημένος ὁ *Κώστας Κρυστάλλης* ἐφυλλορόησεν, ἔσθυσεν ὡς ἀσθενῆς δύνοντας ἡλίου ἀκτῖς μέσῳ νεφῶν, ὡς ἀπήχησις ἀρμονικῆς μελωδίας ποιμενικοῦ αὐλοῦ σθεννυμένης ἡρέμα εἰς τὸν ψιθυρον τῶν φύλλων σειομένης πίτυος. Ὁ Κώστας Κρυστάλλης ἐκκλύθη ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γλυκειάς πατρίδος του καὶ ἦτο τοιαύτη ταφή ἢ τελευταία χαρὰ εἰς τὴν ὑστάτην τοῦ βίου του ἀγωνίαν. Ὅτε ἦλθεν ἐδῶ τὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου του συνεκινήθη ὁ ὀλίγος κόσμος, ὅστις τὸν ἐγνώρισεν ὄχι ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ὄρασίν του, διότι ἐπόθει ὡς ἀληθῆς ποιητῆς τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ἄνευ ἐπιδείξεως γαλήνην, ἀλλ' ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἀπὸ τὰ *βουνησία* ποιημάτων του, ἀπὸ τὰ χαριτωμένα *Πεξογραφήματά* του, ἅτινα πάντα συχνὰ ἐπεζητοῦντο καὶ ἐφιλοξενοῦντο εἰς τὰ περιοδικὰ φύλλα.

Ὁ Κρυστάλλης ἀπὸ τῆς γήινης ζωῆς, ἐν τῇ ἐθασκανίσθῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποίας τὸ σιγηλὸν μαρτύριον δὲν τὸν ἠμπούοισε νὰ ψάλλῃ τὰς λιγιστάς χάριτας, μετέστη ἤδη εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν, ἥτις εἶνε ἡ πνευματικὴ, εἰς τὴν ζωὴν, ἣν καταλάμπει ἡ κοινὴ συνείδησις καὶ θερμαίνει πάντων ἡ καρδιά. Ἄν τὸ σῶμα νεκροῦται, ζῆ ὅμως τὸ πνεῦμα. Καὶ τὸ πνεῦμα εἶνε ἐκεῖνο, τὸ ὑποῖον δικαιολογεῖ μίαν ὑπαρξίν καὶ ἀγλαΐζει τὸ βῆκος τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς. Δὲν περικλείομεν εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς κριτικὴν ἢ ποιητικὴν περὶ αὐτοῦ μελέτην. Θὰ ἦτο πρόωρος ἀκόμη, ἂν μὴ παρακεινιδυνουμένον νὰ προεξοφλήσωμεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκτιμήσει κρίσιν περὶ πνευματικοῦ ἐργάτου, ὅστις δὲν δύναται νὰ κριθῆ μεμονωμένως. Ὅστις ἐπιχειρήσῃ μετὰ ἔτη νὰ καλλιτεχνήσῃ ἐν σύνολον μελέτης περὶ τῆς καθ' ὅλου νεοελληνικῆς ποιήσεως—καὶ ἡ θέσις του δὲν θὰ εἶνε ὑποθέτω πολὺ ῥοδινὴ—ἄς ἀνατάμη τὸν Κρυστάλλον, ἄς τὸν ψυχολογήσῃ, ἄς εἰσῶσῃ—καὶ εἶνε τὸ σπουδαιότερον ὄλων—εἰς τὸ βάθος τῶν ποιημάτων του, τῆς ψυχῆς τῶν στίχων του, ἄς αἰσθανθῇ τὴν ζωὴν τῆς παραδόξου δι' ἡμᾶς τοῦς *mondains* καὶ δυσήχου καὶ ἀκατανόητου πολλάκις λέξεως ἢ φράσεως τῆς γενετέρας του, ἥτις πλημμυρεῖ τὴν ποίησίν του προσδίδουσα αὐτῇ ἰδίαν δύναμιν, ἰδίαν χάριν, ἀπλότητα, τοπικὴν αὐτόχρημα φυσιογνωμίαν. Εἰς ἡμᾶς ἐπιβάλλεται μόνον νὰ συνοδεύσωμεν τὴν εἰκόνα του, ἥτις καταστεροῦται εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν πινακοθήκην τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» μὲ ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ νεκροῦ ποιητοῦ, δικαιολογούσας τὸ εἰλικρινές ὑπὲρ τῆς μνήμης του αἶσθημα τὸ ὀφειλόμενον ἄλλως εἰς τὸν πρόωρον, εἰς τὸν ἄδικον θάνατόν του.

Πάντοτε σκεπτικός, μὲ ἑλαφρὸν μόνον μειδίαμα εἰς τὰ ὠχρὰ συνήθως χεῖλη του, κοντός, δειλός, μὲ βλέμμα ἄκακον καὶ εἰλικρινές, ὀλιγόλογος,

δὲν εἶχε τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ ἐπρόοιδεν ἄνθρωπον ἔχοντα συνειδήσιν τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας ἢ θέλοντα νὰ ἐγκολπωθῆ τὴν πολυτάραχον ζωὴν, ἣτις εἰς μίαν πεπολιτισμένην κοινωνίαν τονίζει δυστυχῶς πολὺ συχνὰ τῆς φήμης τὸ σάλπισμα ὑπὲρ τῶν θρασυτέρων καὶ κουφοτέρων. Ἀπλοῦς βιοπαλαιστής, ἐξόριστος ἐκ τῆς πεφιλημένης του Ἠπειροῦ, ἐμάρανε τὰ καλλίτερα ἔτη τῆς νεότητός του πρὸ τῶν ὀκριθάντων τοῦ τυπογραφείου. Μετὰ τινος συγκινήσεως ἀναμιμνήσκουμαι γράφων τὴν στιγμὴν ταύτην ἐνὸς ἐπεισοδίου ἀρκετὰ χαρακτηριστικοῦ. Ἦνυον τὰ πρῶτα φοιτητικὰ ἀκόμη ἔτη, ὅτε παρασυρθεὶς κ' ἐγὼ ὑπὸ τοῦ κρητοῦντος τότε νῦν δὲ ὑπεσίμου εὐτυχῶς πυρέτου τῆς ἐκδόσεως περιοδικοῦ, εἶχον ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς τοιοῦτου : τῆς «Σάλπιγγος». Τὸ ὄνομα τοῦ Κρυστάλλη τὸ ἠγνούουν ἐντελῶς, ὅπως τὸ ἠγνούουν τότε καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες σήμερον κηρύσσουσιν τὰ ἔργα του θαυμάσια. Ὁ διεκπεραιωτὴς τοῦ φύλλου, νέος Ἠπειρώτης, μοὶ ἔμιλλε μίαν ἡμέραν περὶ ἐνὸς τυπογράφου ποιητοῦ, οὗτινος μοὶ φέρει συγχρόνως πρὸς δημοσίευσιν ἐν ποίημα : τὸν «Χαιρετισμόν». Τὸ κατεχώρισσα, μετὰ τρεῖς δὲ ἡμέρας ἔρχεται ὁ ἴδιος διὰ νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ. «Εἶμαι, μοὶ λέγει, ὁ Κρυστάλλης καὶ τὸ θεωρῶ μεγάλην μου χαρὰν, διότι συνειργάσθην εἰς τὸ περιοδικόν σας, ἂν καὶ ὁ τίτλος του δὲν ἀρμόζει πρὸς τὰ ταπεινά μου ἔργα, οὔτε μέλλει ν' ἀνταποκριθῆ». Ἡ φράσις αὕτη λεχθεῖσα εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ κρίσις δὲν ἔχει πολλὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου παρ' ὃ νικᾷ ἢ αὐτοπεποιθήσις, καὶ ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν οἱ λόγοι νέοι, τίποτε ὀλιγώτερον τίποτε περισσώτερον, ἀναβιβάζουσιν τὸ ἀμόρφωτον ἀκόμη ἐγῶ των εἰς περιωπὴν δαιμονίου πνεύματος, εἶνε ἀρκετὴ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Κρυστάλλην τοιοῦτον μείναντα καὶ μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ. Τὸ ποίημα ἐκεῖνο, μὴ ἀναδημοσιευθὲν ἔκτοτε καὶ ἐκ τῶν πρώτων βέβαια τοῦ ποιητοῦ, εἶνε σύντομον, εἰκονίζον αὐτὸν τὸν ποιητὴν, τὸν διαγωνισθέντα εἶτα εἰς τὸν Φιλαδέλφειον ἐπιτυχῶς μὲ τὰ «*Ἀρροτικά*» καὶ τὰ Τραγούδια τοῦ «*Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης*». Τὸ παραθέτω χάριν περιεργίας, ἀφιερῶται δὲ εἰς φίλον του καὶ συμπατριώτην.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Τ' ἄγιο χῶμα ποῦ πατᾶς,
Τὰ δάση ποῦ διαβαίνεις,
Τὰ μαῦρα μάτια ποῦ κυττᾶς,
Τ' ἄγερὶ ποῦ ἀναδαίνεις,

Τοὺς ποταμούς, τὰ κρούα νερά
Τὰ πλάια τ' ἀνθισμένα
Καὶ τὰ βουνά μας τὰ ἰσκιερὰ
Χαιρετά κι' ἀπὸ ἐμένα.

Πολλάκις ἔκτοτε τὸν συνήντησα. Ἐκάστη συνάντησις ἦτο καὶ μία ἀφορμὴ νέας ἐκτιμῆσεως. Πάντοτε ὑπὸ τῆν σκιάν, ἐν τῇ ἀφανείᾳ. Συχνὰ τὸν συνήντα τις εἰς τι παρὰ τὰ Χαυτεῖα ποτοποιεῖον συμπατριώτου του μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῆς πατρίδος του ζωηρῶς ἐντετυπωμένην εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του καὶ τοὺς μικροὺς ὀφθαλμοὺς του, ἢ κύπτοντα περιέργως ἐντὸς παλαιοβιβλιοπωλείου ἐμπρὸς εἰς τὰς κεκονιαμένας σανίδας ἢ εἰς τὰ τελευταῖα συμμαζευμένον καθίσματα τῆς αἰθούσης τοῦ «Παρνασσου», ὅταν ἐγίνοντο ἀναγνώσματα.

Ἄλλ' οἷός ἦτο ὡς ἄνθρωπος, τοιοῦτος ἐκθρόσκει καὶ ὡς ποιητής. Ἐξῆς εἰς ἴδιον κύκλον αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Μία ἡ ἐμπνέουσα: ἡ Ἡπειρος. Ἡ φύσις τῆς πατρίδος του μὲ τὰ ὄρεινά θέληγτρα τῆς, τὰ οἰκογενειακὰ ἀγνότατα ἦθη, αἱ ἱεραὶ πατρικαὶ παραδόσεις ἀπετέλουν ὅλα ὁμοῦ τὸν πολικὸν ἀστέρα, ὅστις τὸν καθωδήγει εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ὀνείρων του, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν ἄλλο τίποτε ἢ αἱ ἀπογοητεύσεις τῆς ζωῆς, ἧς ἠσθάνθη τὰς πικρίας, καὶ ὧν ἀνώτεροι ὁ ἐκπατρισμὸς καὶ ὁ περὶ ψωμισμοῦ ἀγών, μὲ τινα ἐγκαρτέρησιν ἐμφανισθεῖσαι ὑπὸ μορφὴν ποιήσεως, ἀνάγκαι ψυχικαὶ παραμυθούσαι καὶ γλυκκίνουσαι. Ὀλίγον μόνον πρὸ τοῦ ἐκδηλωθῆ ἡ ἀπαισία στηθικὴ νόσος, τῷ ἐμειδίασεν ἡ τύχη· τῷ ἔλαχον ἐν λαχείῳ 2,500 ὀρ. Ἄλλ' ἀμφιβάλω ἂν ἦτο γενναιοδωρία αὐτῆ τῆς τύχης ἢ εἰρωνεία, ἀφοῦ ἐμελλε μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ νὰ ἀγορασθῶν τὰ σάβανα!.

Αἱ ποιήσεις τοῦ Κρυστάλλη δὲν ἔχουν τὴν φόρμην τῆς δημοτικότητος, οὔτε εἶνε δυνατὸν ποτὲ νὰ τὰς ἀποστηθίσουν τὰ κερασόχροα χεῖλη τῶν δεσποινίδων τῶν αἰθουσῶν, οὔτε οἱ ἐρωτύλοι νέοι νὰ τὰς παραθέτουν εἰς τὰ ἐρωτικά των ἐπιστόλια. Εἶνε ἀρκετὰ τραχεῖαι ὅπως αἱ ἀπότομοι ῥάχεις τῶν βουνῶν, ὅπου πρωτοεῖδε τὸν ἥλιον τῆς ζωῆς πρὸ τοῦ σκότους τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. Ἀμελεῖς, ἀφελεῖς ὡς τῶν κορῶν τῆς πατρίδος του οἱ τρόποι καὶ ἡ ἀμφίσεις καὶ τὸ βᾶδισμα καὶ ἡ ὀμιλία, ἀπρόσκοπτοι ὡς τὸ νᾶμα τῶν βυάκων, ἀήθεις καὶ ἀγναὶ ὡς ἡ ἐλευθέρη πνοὴ τῶν ἀνέμων, παρερχομένη ἀνάμεσα εἰς τὰ φύλλα τὰ σκιαζόντα τὸν χωρικὸν τὸν φουσῶντα τὴν φλογέραν. Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα ἔχουν, δι' ὀλίγους ἐννοεῖται, τὴν γλυκύτητα τῆς φλογέρας, ἧς οἱ τόνοι πάλλονται περιπαθῶς καὶ μετὰ κρυσταλλίνης καθαρότητος.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν δύναται νὰ κριθῆ ὁ Κρυστάλλης μεμονωμένως. Ἀναντιρρήτως ἡ ποίησις τοῦ Κρυστάλλη, ὡς ποίησις, ἀποτελεῖ ἰδιαιτερον τύπον, μὴ ἔχοντα καμμίαν σχέσιν, οὔτε μὲ τοὺς ῥωμαντικούς, οὔτε μὲ τοὺς χαριτολόγους, οὔτε μὲ τοὺς συμβολικούς. Ἐννοοῦμεν τὴν γλωσσ-

σικὴν μορφήν τῶν ποιημάτων του, μορφήν ἣν δίδει οὐχὶ ὁ ἴδιος, ὡς πειρῶνται ἄλλοι τινὲς γνωστῆς ομάδος νὰ πράττουν μὲ ὀπισθοβουλίαν κενῶν φιλοδοξιῶν, ἀλλ' οἷα ἐπιβάλλεται ὡς ἐκ τῶν θεμάτων καὶ τῶν ἐμπνεύσεων περὶ ἃ συνηθίζει, ἡσθάνθη μᾶλλον τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνδιατριβῆ ἢ—ἀκριβέστερον— νὰ περυγιζῆ. Ἐδῶ, εἰς τὸν περὶ πολλὰ τυρβάζοντα Ἀθηναϊκὸν κόσμον—διότι εἰς τὰς ἐπαρχίας ἢ φιλολογία μας εἶνε σχεδὸν ἄγνωστος—ὁ Κρυστάλλης ἀνέλαθε, καὶ τὸ κατώρθωσε πολὺ ἐπιτυχῶς, νὰ γνωρίσῃ τὴν πατρίδα του, ἰδίως τὸ γλωσσικὸν τῆς ἰδιώμα, καὶ τὴν γλυκεῖαν ποίησιν τῶν αἰσθημάτων τῆς. Τὴν γλῶσσαν ἦν μεταχειρίζεται ὁ Κρυστάλλης τὴν στέργομεν ἐπὶ τέλους· — διότι ἐννοοῦμεν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ τὴν μεταχειρίζεται, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν τὴν κατανοῶμεν κάποτε ἀκριβῶς—ἀφοῦ ὁ Κρυστάλλης οὔτε ἐθνικὸς ποιητὴς ἐφιλοδόξησε νὰ γίνῃ οὔτε ἀρχηγέτης σχολῶν ἐπειράθη νὰ ἀναδειχθῆ αὐτορεκλαμαριζόμενος καὶ σπείρων ζιζάνια. Ἦτο ψάλτης τῆς πατρίδος του μὴ δυσανασχετῶν ἐὰν δι' ἑαυτὸν ἔγραφε καὶ τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς γῆς. Ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως κρινόμενος καὶ ὑπὸ τὴν γλωσσικὴν ἔτι μορφήν, ἧς ἡμφισθητήθη ἢ ἀπαλότης καὶ ἡ ποίησις τῶν λέξεων καὶ τὸ ὑψηπέτες, παραμένει ἀπρόσβλητος, ὅπως καὶ ἡ ἐνδόμυχος ποίησις: ἡ ἐμπνευσις, ἡ διὰ τύπων καὶ λέξεων ἐξωτερικευμένη, ἡ ἐκχυσις τῆς καρδίας του καὶ ἡ ἀπεικόνισις μετὰ ζωγραφικῆς τελειότητος τῶν τοπειῶν καὶ τῶν ἡθῶν εἶνε γνήσια ἀφρόνως ἐξ ἐκάστου σχεδὸν στίχου ἐκπηρῶσαι.

Εἰς τὴν τελειότητα τοῦ στίχου, ἧτις συνεπιφέρει κατὰ φυσικὴν συνέπειαν τὴν εὐθανασίαν, συντελεῖ ἡ ἐμπνευσις κατὰ πρῶτον λόγον, ἡ μορφή τοῦ στίχου καὶ ἡ ῥοή τῶν λέξεων κατὰ δεῦτερον. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Κρυστάλλη διατελοῦν τὰ δύο ταῦτα πρὸ τοῦ ἀναγινώσκοντος ἀστοῦ καὶ λογίου εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ ὑπερισχύει πότε τὸ ἐν καὶ πότε τὸ ἄλλο κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὰς ἰδέας ἐκάστου.

Ἐν τούτοις ὁ Κρυστάλλης ἐν πάσῃ περιπτώσει ἦτο ποιητὴς, ὅχι μὲν πολὺ γνωστὸς δι' ὃν λόγον ἀνεφέραμεν πρὸ ὀλίγου, ἀλλ' ἄξιος ἐκτιμήσεως διὰ τὴν ἐμπνευσίν του καὶ ὀακρῶν θερμῶν διὰ τὸν ἄωρον θάνατόν του.

Εἰς πενιχρὸν δωμάτιον ξενοδοχείου κατέκειτο ἐπὶ πολὺ κάτωχρος, παλαιῶν πρὸς τὴν ζωὴν καρτερικῶς. Πόρρω τῆς γῆς ἧτις τὸν ἐξέθρεψε παῖδα, τοῦ ῥωστικοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ βίου ὅστις ἐκφαίνεται ἐκεῖ ἀκμαῖος, εἰς τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν τεσσάρων τοίχων καὶ μὲ τὸν ἐφιάλτην βηχὸς ξηροῦ, ἐπέπρωτο ὁ ἀτυχὴς ποιητὴς, ὁ ἀγαπήσας τόσον τὴν φύσιν καὶ τὴν γενέτειραν, νὰ ἴδῃ ἐξαντλουμένας τὰς τελευταίας ἡμέρας του.

Ἄλλ' ἡ δοκιμασία αὕτη ἦτο διὰ τὴν ψυχὴν του πολὺ πικρά. Καὶ ἐγκατέλειπε, σχεδὸν ἡμιπνέων, τὰς Ἀθήνας καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Ἄρταν, πλησίον τῶν Ἡπειρωτικῶν βουνῶν, ὅθεν ἤλπισε πρὸς στιγμὴν τὸ ἴαμα καὶ τὴν ἀποκαρτέρισιν. Ἄλλ' ἡ νόσος ἦτο ἀμείλικτος καὶ τῇ 22 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. ἀπεβιώσας ἐκηδεύθη ἐντὸς λευκοῦ φερέτρου ὁ λευκὸς τὴν ψυχὴν ποιητῆς, μὲ τὸ μειδίαμα του τὸ εἰρωνικὸν διὰ τὴν ζωὴν ἣν ἄφινε θάλλουσαν γύρω του, καὶ εἰς ἣν τὰ τρυφερώτερα τῶν αἰσθημάτων εἶχεν ἀφιερῶση. Ὅπως ἔζησε καὶ ἀπέθανεν. Ἐν σιγῇ. Μόνον ἓν σωματεῖον: ὁ «Ὀμιλος τῶν Φιλοτέχνων», οὗ διετέλει μέλος ὁ Κρυστάλλης, ἔσπευσε τηλεγραφικῶς νὰ στείλῃ παραγγελίαν ἵνα ἐπὶ τοῦ χῶματος κατατεθῇ δάφνινος στέφανος μετὰ λύρας ἐκ λευκῶν ἀνθέων, φίλοι δὲ τινες καὶ συναγωνισταὶ εἰς τὰ γράμματα συνήλθομεν ἀθροῦθως ἐν πρωί, μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου, εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τῶν Ἀγίων Ἀσωμάτων καὶ ἐδεήθημεν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς του.

Ἰδοὺ ὅ,τι ἔχει τις συντόμως νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Κρυστάλλη. Ἡ ζωὴ του ἦτο ζωὴ ποιητοῦ. Σύντομος, εἰρηνικὴ, ἀμφίβολος. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ζοῦν πολὺν χρόνον αἱ εὐπαθεῖς υπάρξεις, αἵτινες αἰσθάνονται βαθύτερον τῶν ἄλλων τὰς παλιρροίας καὶ ἀμπώτιδας τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅσος καιρὸς καὶ ἂν παρέλθῃ, ὅσῳ τὸ χῶμα τοῦ τάφου του καὶ ἂν ξηρανθῇ ὑπὸ τῶν παρερχομένων ἐτῶν, ὁ Κρυστάλλης πάντως θὰ ἀναπνέῃ ἐν μέσῳ ἡμῶν. Ἐκαστος στίχος του θὰ εἶνε καὶ μία πνοή. Ἐὰν δὲ ποτὲ φιλολογικῶς ἡ Ἑλλὰς ἀνακύψῃ καὶ αἰσθανθῇ ἑαυτὴν ὑψουμένην πνευματικῶς, τοῦ Κρυστάλλη τὸ ὄνομα θὰ ἀναδοθῇ ἐκ τοῦ τάφου πλέον συμπαθές, πλέον ἀξίον ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης. Ἡ ἐκ τῶν τάφων ἐκλάμπουσα παλινόρθωσις εἶνε ἡ φαεινότερα συμβολικὴ παράστασις τῆς παραγνωριζομένης ἐνίοτε, ἀλλὰ μήποτε σβεννυμένης ἀξίας.

Ἄς ὑπνώττη ἡσυχος ὑπὸ τὸ χῶμα! Τὰ φύλλα τῶν δένδρων ἄς ψάλλουν ὑπὲρ τὸν σταυρόν του τὸ ᾄσμα τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς ὑπῆρξε τραγουδιστής. Τὸ ᾄσμα ὅπερ ἀπαρτίζουσι δύο ἔννοιαι, δύο ἁρμονίαι: Ἡπειρος καὶ ζωή.

ΔΙΚ.

